

Johannes Maelwael, de Vlindermadonna (detail).

Hans Memling, Het laatste oordeel. Onder: detail.

Pieter Bruegel de Oude, De val der opstandige engelen (detail).

Vlinders ontdekken op meesterwerken

Een bekende oude meester van de Vlaamse schilderkunst is Hans Memling (1440-1494). Al bladerend door een fraaie catalogus, die ter gelegenheid van een tentoonstelling over zijn werken in het najaar van 1994 in het Groeningemuseum te Brugge werd samengesteld, viel mijn oog op een duivel met de vleugels van een kleine vos.

Op dit bekende schilderij 'Het laatste oordeel' staat de duivel verscholen achter de rug van aartsengel Michaël. De zwarte duivel met vlindervleugels van de kleine vos probeert een naakt mannelijk persoon, die bestemd is om in het paradijs te worden opgenomen, uit de handen van een engel te rukken. Dit geweldige kunstwerk, dat door de Vlaamse schilder rond 1470 is vervaardigd, bestaat uit drie panelen en prijkt nu in het nationaal museum te Gdansk. Niet alle duivels op het triptiek hebben vleugels van vlinders. Bij een andere duivel gelijken ze op vlerken van een vleermuis. Engel Michaël heeft vleugels van pauwenveren.

Tijdgenoten

Na het zien van dit schilderij rees bij mij de vraag of er nog meer beroemde meesters geweest zijn, die vlinders verwerkt hebben in hun kunstwerken. Wellicht bij een tijdgenoot van Memling, Jheronimus Bosch (1450-1516). En ja, op een van zijn beroemdste schilderijen de 'Tuin der lusten' zien we vrij centraal op het middenpaneel een vliegende kleine vos. Op dit fameuze schilderij uit ca. 1503 zien we talloze schepsels uit het dierenrijk waaronder putter, ijsvogel, lepelaar, groene specht, bosuil, olifant, giraf en kameel. Pieter Brueghel de Oude (1527-1569) was blijkbaar onder de indruk van het werk van Jheronimus Bosch. Ook hij schilderde dieren en vreemde wezens in bizarre situaties. In het Koninklijk Museum te Brussel hangt een van zijn beroemdste werken: 'De val der opstandige engelen'. Ook op dit schilderij, vervaardigd in 1562, zien we prominent de aartsengel Michaël. De engel bindt de strijd aan met engelen, die in dienst zijn gekomen van de duivel. In het strijdtoneel zien we absurde wezens. Een van de fantasiewezens heeft de vleugels van een koninginnenpage.

Nog ouder

Speurend naar nog oudere afbeeldingen van vlinders vond ik het schilderij de 'Vlindermadonna' van de Nijmeegse schilder Johan Maelwael (1371-1415). Johan Maewael is niet bekend bij iedereen, maar wordt beschouwd als de grondlegger van de Nederlandse schilderkunst. Op dit schilderij uit ca. 1410 vliegt een

achtstal nachtvlinders boven het hoofd van Maria. Voor de middeleeuwer symboliseert de vlinder de metamorfose van leven en dood naar wederopstanding. De vlinders op het schilderij van de Vlindermadonna vertellen zo het verhaal over wat de pasgeboren Jezus allemaal gaat overkomen. Net als een vlinder zal hij een kortstondig leven hebben, maar uiteindelijk is er sprake van Nieuw Leven.

Boeketten

In de zestiende en zeventiende eeuw zijn er diverse schilders geweest die vlinders op het doek hebben geschilderd. Het gaat dan vooral om prachtige boeketten van bloemen waaromheen vlinders zijn afgebeeld zoals distelvlinder, koninginnenpage, oranjetipje en koolwitjes. Bekende schilders zijn Balthasar van der Ast (1593-1657), Ambrosius Bosschaert (1573-1621) en Jan Davidsz de Heem (1606-1683). Werken van hen hangen onder andere in het Rijksmuseum. Bekend is ook de nachtpauwoog die Vincent van Gogh schilderde in 1889.

Verder zoeken

Dit was slechts een kleine verkenning. Er valt nog veel meer te ontdekken als je er eenmaal oog voor hebt!

Tekst:

Ton van Balken

Balthasar van der Ast, Stilleven met vruchten en bloemen.